

Girtuoklystės vieta ar gastronominės kultūros erdvė? Maitinimo įstaigų komunikacija tarpukario Lietuvos žurnale *Moteris*

dr. Rimvydas Laužikas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas

El. paštas rimvydas.lauzikas@kf.vu.lt

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9853-8738>

Santrauka. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių tautinio tapatumo konstravime esminį vaidmenį atliko etnolingvistinis lietuviškumas, kurio svarbiausi dėmenys buvo susieti su lietuviškai kalbančių valstiečių žemdirbiška kaimo kultūra. Savo šaknimis šis tapatumas yra sietinas su Apšvieta ir romantizmu, kuomet eksploatuota „tauriojo laukinio“ idėja, išaukštinanti civilizacijos nesugadintą, arti gamtos ir jos ritmu gyvenantį žmogų. Šios idėjos tapo pagrindu lietuviško tapatumo ir karčiamos (taip pat traktieriaus, kavinės ir restorano) priešpriešai. Lietuvio ir karčiamos priešpriešos konstravimui įtakos taip pat turėjo istorinė karčiamų gyvavimo realybė bei Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdis. Straipsnyje nagrinėjama karčiamos, smuklės, traktieriaus, kavinės, restorano ir arbatinės komunikacija tarpukario Lietuvos žurnale *Moteris*. Tyrimu nustatyta, kad dominavo negatyvūs naratyvai, maitinimo įstaigas siejė su girtuokliavimu, palaidu gyvenimo būdu, prostitucija, betikslu pinigų ir laiko švaistymu, nekultūringumu, neišsilavinimu, bedievyte. Lankymasis maitinimo įstaigoje pozicionuotas daugiau kaip vyrams būdingas bruožas, itin nepritinkantis moteriai ir ypač žalingas jaunai merginai. Šiame negatyvia-me kontekste skirtumas tarp atskirų maitinimo vietų (karčiamos, smuklės, traktieriaus, alinės, kavinės, restorano) traktavimo yra menkas. Intensyvi gastronominės kultūros modernizacija, vykusi tarpukario Lietuvoje, turėjo mažai įtakos maitinimo įstaigų negatyvaus įvaizdžio kaitai.

Reikšminiai žodžiai: karčiama; maitinimo įstaiga; girtuoklystė; žurnalas *Moteris*; Lietuva 1918–1940 m.

Place of Drunkenness or Space of Gastronomy Culture? Communication of Catering Institutions in Interwar Lithuanian Magazine *Moteris*

Summary. In the late 19th and early 20th centuries, in the creation of the Lithuanian national identity, ethnolinguistic ‘Lithuanianness’ performed a key role, and its core constituents were related with the agricultural culture of Lithuanian-speaking peasants/farmers. The roots of this identity date back to the Enlightenment and Romanticism movements, when the idea of the ‘noble savage’ was being promoted, which elevated humans who were not spoiled by civilization, yet living in the vicinity of nature and leading a lifestyle based on the rhythm of

nature. These ideas served as the background for an opposition between Lithuanian identity and the tavern/inn (in all of its manifestations, involving such catering institutions as the café and the restaurant). Impact on the development of opposition between the Lithuanian and the inn was also made by the historic reality of the proliferation of inns and the temperance (i.e., sobriety) movement initiated by Bishop Motiejus Valančius.

The article explores the communication of the inn, tavern, café, restaurant and teahouse in the interwar Lithuanian magazine *Moteris* (The Woman). It has been established that negative narratives were predominant, which related catering institutions with alcohol abuse, immoral lifestyle, prostitution, wasting time and money, horrible manners, lack of education and absence of religious feelings. Attending a catering institution was presented primarily as a feature that could be observed in men, which was inappropriate for a woman, and extremely harmful to young women/girls. In this negative context, the difference between specific types of catering institutions (a tavern, an inn, a beer house, a café, a restaurant) in terms of their interpretation is minor. Intense modernization of the gastronomy culture, which took place in interwar Lithuania, had only a minor impact on changes in the negative image of catering institutions.

Keywords: inn/tavern; catering establishment; alcohol abuse; magazine *Moteris*; Lithuania in 1918–1940.

Įvadas

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių tautinio tapatumo konstravime esminį vaidmenį atliko etnolingvistinis lietuviškumas, kurio svarbūs dėmenys buvo susieti su lietuviška kalbančių valstiečių žemdirbiška kaimo kultūra. Savo šaknimis ši idėja sietina su Apšvieta ir romantizmu, kuomet eksploatuota vadinamoji „tauriojo laukinio“ (*noble savage*) idėja, išaukštinanti civilizacijos nesugadintą, arti gamtos ir jos ritmu gyvenantį žmogų. Lietuvoje tai neabejotinai buvo valstietis. Lietuviško (kaip paprasto, kaimiško ir arti gamtos esančio) tapatumo suvokimas formavo santykį su miestu ir dvaru kaip binarinę opoziciją, kurioje visa, kas yra miestietiška ir / ar dvariška, atstovavo civilizacijai, o ši yra žalinga „tauriajam valstiečiui“. Karčiama (taip pat traktierius, smuklė, restoranas, kavinė, alinė) šioje opozicijoje buvo priiskiriama miestui / dvarui, o tai reiškia – civilizacijai. Tai tapo pagrindu lietuviško tapatumo ir minėtų maitinimo įstaigų priešpriešai. Nes šios įstaigos neatstovavo valstietiskai žemdirbiškai kaimo kultūrai. Karčiamos priklausė bažnyčiai ar dvarui, buvo nuomojamos „žemės nedarbančių“ žydų, jose buvo pilna keliautojų, miestiečių, bajorų ir kitų „svetimųjų“.

Toks Apšvietos ir romantizmo inspiruotas lietuviško tautinio tapatumo sluoksnius koreliavo su objektyvia karčiamų tikrove. Jų reputacija keliautojų ar

vietoje gyvenusių žmonių akimis iš tikro buvo prasta. Kunigui ir poetui Petru Roizijui (1505–1571) nakvynė karčiame mažai kuo skyrėsi nuo nakvynės tvarte¹. 1555 m. kelionės į Vilnių metu jėzuitas Alfonsas Salmerónas laiške Ignacui Lojolai rašė apie „valgio ir gulto prabangą“: „Vienąsyk tai išgyvenęs, žmogus yra išpirkęs savo kaltes, atlikęs atgailą ir net gavęs visuotinius atlaidus – tokio masto yra šie nepatogumai.“² Prancūzų bajoras Gaspard’as de Tende (1618–1697) yra pastebėjęs, kad Abiejų Tautų Respublikoje nebuvo pakeleis užėigų kaip Vakarų Europoje. Tokių, kuriose būtų galima padoriai pernaktuoti lovoje. Anot jo, „šiam krašte dažniausiai galima rasti medinius pastatus, vadinamus karčiama, kuriuose tenka nakvoti kartu su gyvuliais – arkliais, karvėmis ir kiaulėmis – lentomis apkaltoje ir šiaudais dengtoje arklidėje“³. XVIII–XIX a. sąlygos karčiame nebuvo kažkuo geresnės⁴. Greta visų šių nepatogumų karčiama buvo visiškai nesaugi vieta, kurioje mušamasi ir plėšikaujama⁵.

Dar vienas „smūgis“ karčiamos reputacijai buvo Motiejaus Valančiaus blai-vystės sąjūdis, pasitelkęs karčiamą neigiamam socialiniam poveikiui iliustruoti. Girtavimas buvo reali problema ir Žemaičių vyskupo metafora apie karčiamą kaip „šėtono koplyčią“ bei kvietimas „vienas kitą drąsykite nuo arielkos, kad jos nė paminklo tarp jūsų nebeliktų, o tuomet išnyks ir karčiamos, sutruks tie visi ginklai, kuriais šėtonas gaudė žmones, traukdamas į amžiną prapultį“⁶ apeliavo į realią socialinę problemą. Kartu su anksčiau paminėtomis idėjomis šis kvietimas

- 1 Petras Roizijus, „In Lituanicam peregrinationem“, 1560 (Petras Roizijus, *Rinktiniai eilėraščiai*, sud. Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 112).
- 2 [Alfonsas Salmerónas SJ Ignacui de Loyolai, SJ generolui, Varšuva, 1555 m. spalio 10 d.] (Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Carmen Caro Dugo, „Pirmasis jėzuitas Vilniuje: Alfonso Salmeróno laiške Ignacui Loyolai“, in: *Literatūra*, 2008, t. 50, nr. 1, p. 66).
- 3 Gaspard De Tende, *Relation historique de la Pologne contenant La pouvoir de ses Rois, leur élection et leur Couronnement, les privilèges de la Noblesse...*, par le sieur de Hauteville, Paris: Jacques Villery, 1687, p. 317–319.
- 4 Saliamonas Maimonas, *Gyvenimo istorija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 81–82; William Coxe, *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark*, London, 1785, vol. 1, book 2, p. 184–210 (Mindaugas Balkus, Vytautas Budvytis, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdai XVIII amžiuje“, in: *Darbai ir dienos*, 2012, nr. 58, p. 307–322); Leon Potocki, *Pamiętniki Pana Kamertona*, cz. 1, Poznań: Jan Konstanty Żupański, 1869, p. 53–54; Zygmunt Gloger, *Podróż Niemnem*, Warszawa: Józef Jeżyński, 1888, p. 50.
- 5 Teodoras Jevlašauskis, *Atsiminimai*, par. Darius Vilimas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 65; Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki (Biblioteka Pisarzy Polskich*, nr. 81), red. Jan Czubek, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1929, p. 330–331.
- 6 Motiejus Valančius, [Visai Žemaičių Vyskupijai. 1858 m. gruodžio 23 d.] (Juozas Tumas-Vaižgantas, *Žemaičių Vyskupo Motiejaus III Kazimiero Valančiaus-Valančiauskio blaiyvystės gromatos*, Ryga: K. Narkevičiaus ir P. Janulevičiaus spaustuvė, 1915, p. 17).

dar labiau demonizavo karčiamą, o kartu su ja – ir kitas maitinimo vietas (ypač tas, kur buvo prekiaujama alkoholiu).

Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo objektas yra maitinimo įstaigų (karčiamos, smuklės, traktieriaus, alinės, kavinės, restorano, arbatinės) komunikacija tarpukario Lietuvos žurnale *Moteris*. Chronologinis laikotarpis pasirinktas dėl tuo metu vykusios Lietuvos (taip pat ir gastronominės kultūros) modernizacijos bei intensyvaus lietuviškos miestietiškos kultūros formavimosi, tikintis surasti, ar ir kaip keitėsi maitinimo įstaigų įvaizdis šiame kultūros, ekonomikos ir kasdieninio gyvenimo transformacijų kontekste. Tyrimo tikslas – identifikuoti pagrindinius, maitinimo įstaigas reprezentuojančius, komunikacinius naratyvus ir paaiškinti jų komunikacinio veikimo kontekstus tarpukario Lietuvoje. Tyrime naratyvas yra traktuojamas kaip komunikacinis metakonstruktas, savotiška rėminanti schema ar „gramatika“, susiejanti individualias tikrovės interpretacijas su bendruomenės tapatumais. Per tam tikrų naratyvų perėmimą ir taikymą individas tampa bendruomenės kaip ženklinės sistemos dalimi. Iš esmės tai dalyvavimas Jurijaus Lotmano *semiosferoje*, kurios nariai panašiai interpretuoja fizinę tikrovę, o savo interpretacijas komunikuoja kitiems bendruomenės nariams suprantama kalba⁷. Naratyvai kaip rėminančios schemas ne tik nustato asmens (kaip bendruomenės nario) ir tikrovės santykį, bet taip pat filtruoja ir atmeta bendruomenei nepriimtina informaciją ir perkonstruoja tą informaciją, kuri (visa ar fragmentiškai) buvo priimta, o perkonstruoja („išverčia“ į savo kalbą) tam, kad sukurtų kitiems bendruomenės nariams suprantamą pranešimą. Pasirinktas teorinis požiūris leidžia kalbėti apie specifinę tyrimo erdvę – komunikacinę tikrovę. Komunikacinė tikrovė apima skirtingas bendruomenes ir jų tikslines auditorijas (Lotmano *semiosferas*) bei jų sąveiką medijose (šio tyrimo atveju – žurnale *Moteris*). Ši sąveika atitinka Alfredo Gello *art nexus*, kuriame tikrovės objektai veikia kaip *indeksai*, paskirstantys *agentiškumą* (galią veikti), įtraukdami žmogiškuosius subjektus ir nežmogiškuosius objektus⁸. Tokiu būdu komunikacinė tikrovė yra savotiškas „kovos laukas“, erdvė, kurioje vyksta semiotinio *agentiškumo* perskirstymo procesas. Jo metu skirtingos bendruomenės (Lotmano *semiosferos*) siekia primesti ir įtvirtinti savo reikšmes komunikuojamiems tikrovės objektams. Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, karčiama (kuri pati savaime kaip fizinės tikrovės objektas nėra nei bloga, nei gera) gali būti aukštinama ar demonizuojama komunikacinėje tikrovėje, priskiriant jai tuos bruožus, kuriuos nori suteikti konkreti bendruomenė (pranešimo siuntėja). Lyginant su Gello materialinės kultūros kontekstu, *agentiš-*

7 J. Lotman, 1990.

8 A. Gell, 1998.

kumo perskirstymas tarp žmogaus ir nežmogiškų objektų, vykstantis žiniasklaidoje, daro poveikį simbolinei, o ne materialinei sričiai. Tai formuoja įsitikinimus ir nuostatas, įtvirtina egzistencines prielaidas apie tai, kas yra tiesa, stiprina arba griaua normas apie tai, kas turėtų būti, skatina interpretacijas, emocines reakcijas ir vertinamąjį mąstymą⁹. Komunikacinė tikrovė nebūtinai atitinka tai, kas vyksta „ant žemės“. Šiame tyrime nėra nagrinėjama to laikotarpio socialinė tikrovė tuo požiūriu, kad nesiekama patikrinti komunikacinių pranešimų ir maitinimo įstaigų reputacijos teisingumo (pavyzdžiui, lyginant su to paties laikotarpio statistiniais duomenimis, reprezentuojančiais girtavimo ar prostitucijos lygį).

Maitinimo įstaigų istorijos tyrimai Lietuvoje yra gana nauja erdvė, kurioje nemažai apžvalginio pobūdžio darbų, aptariančių kažkurios geografinės erdvės maitinimo įstaigas pasirinktu chronologiniu laikotarpiu¹⁰. Tais atvejais, kai istoriografijoje matomas maitinimo įstaigų vertinimas, neretai dominuoja neigiamas požiūris. Bent jau iš dalies taip įvyksta dėl metodologinių priežasčių, kai analizuojant šaltinius yra supainiojamos komunikacinė ir socialinė tikrovės. Ne kiekvieną komunikacinį pranešimą (nesvarbu, ar Andriaus Volano apie girtuoklystę, ar tarpukario spaudoje apie karčiamas) turime priimti kaip to meto socialinės tikrovės veidrodinį atvaizdą. Skaitydami istoriografiją galime pastebėti, kad XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje lietuvių tautinio atgimimo metu suformuotas neigiamas maitinimo įstaigos įvaizdis buvo įtvirtintas ne tik komunikacinėje tikrovėje, bet (kai kuriais atvejais) perkeltas ir į socialinę praeities tikrovę prezentuojančią istoriografiją.

Šio tyrimo dizainas yra konstruojamas kaip atvejo tyrimas¹¹. Analizuojama maitinimo įstaigų komunikacija viename – lietuvių katalikių moterų draugijos leidinyje *Moteris*. Leidinio pasirinkimą lėmė jo dydis, auditorija ir bendras komunikacinis diskursas. Lietuvių katalikių moterų draugija iš esmės siekė krašto modernizacijos, išlaikant katalikišką religingumą¹². *Moters* žurnalas buvo labai populiarus (4 deš. jo tiražas siekė 15 000–18 000)¹³. Pagrindinė žurnalo auditorija buvo provincijoje (miesteliuose, kaimuose) gyvenusios moterys, o žurnalo komunikacinis diskursas buvo orientuotas į kaimiško gyvenimo artinimą prie miestietiško, kuomet miestietės, labiau išsilavinusios moterys, atlieka savotišką „auklėtojos“ vaidmenį. Tyrime taikomas vienas iš kokybinės turinio analizės

9 R. Laužikas *et al.*, 2024.

10 V. Balsevičiūtė-Slekienė, 2012; J. Nekrašius, 2012; D. Elertas, 2014; D. Karvelis, 2016; E. Kisieliūtė, 2016.

11 R. Stake, 2005.

12 *Lietuvių Katalikių Moterų Draugijos Įstatai*, Kaunas, 1934.

13 V. Serapinas, 2021.

metodų – naratyvų analizė¹⁴. Straipsnio tekste tyrimo rezultatai struktūruojami ir aptariami pagal dominuojančius naratyvus ir subnaratyvus, atkartojant kokybinio tyrimo kodavimo schemą. Dėl skaitytojų patogumo straipsnio skyrių ir poskyrių pavadinimuose vartojamas žodis *karčiama*, tačiau skyriaus turinys apima visų anksčiau paminėtų maitinimo įstaigų komunikaciją tiek, kiek ji atitiko konkretų naratyvą ar subnaratyvą.

1. Karčiama ir moteris

Moters žurnale buvo skiriama daug dėmesio moteriškumo, mergaitės, moters, motinos socialinių vaidmenų ir reikšmės visuomenei, moterų teisių, sutuoktinių santykių šeimoje, vaikų auklėjimo aptarimui. Šiame kontekste karčiama (ir kitos maitinimo įstaigos) yra komunikuojama kaip itin neigiami erdvė, iš esmės nepriimtina padoriai moteriai. Anoniminiame vyro vardu parašytame, bet moterų auditorijai skirtame tekste pasakojama, kur ir kaip rasti būsimąją žmoną. Straipsnio herojus – modernus anų laikų vyras, miestietis, ne kaimo ūkininkas, bet ūkininkų vaikas – teigia ieškosiantis žmonos visur, kur tik pats būsiantis: „Ir kelionė, ir medžioklė, ir svečiuose, ir prie kiekvienos progos. Nesilenksiu nė kaimo grįtelės, nė miesto. Neužmerksiu akių nė vakarėlyje, nė teatre.“ Tačiau jis aplenksiantis dvi vietas, kurios ir jam nemielos, žmonos neieškosiantis „[n]ė karčiame, nė kitoj panašioj įstaigoj [...]“. Degtinė ten aptemdo protą, o tabako dūmai akis gadina. Neieškosiu nė dvaro rūmuose, ten pakliūt nenoriu.“¹⁵ Vyro buvimas karčiame komunikuojamas kaip neigatyvus, bet tarsi savaime suprantamas reiškinys, o moteris karčiame – kažkas išskirtinio ir itin smerktino. Linkuvoje „buvo išnešta rezoliucija, kad pastebėjus Moterų Dr[augijos] narį begeriant karčiame du kartu perspėti, o trečią kartą iškelti jos vardą visuotiniame susirinkime ir prašalinti iš draugijos“¹⁶. Tuo tarpu Veiveriuose nuspręsta „[s]udaryti sąrašus tokių katalikių motinų ir dukrų, kurios griaua kitų šeimas, girtauja drauge su vyrais restoranuose, be reikalo laužo pasninkus ir nešvenčia šventadienių. Už šias moteris suruošti viešas pamaldas ir surasti kitus gydymo būdus.“¹⁷ Net moters darbas karčiame yra jai pavojingas, nes įtraukia į girtavimą. Dirbdamos aludėse ir traktieriuose jos „[t]ik ir žino girtųjų draugystę, tik ir girdi biaurias kalbas ir tarškančią muziką, tik ir geria tabako dūmus. Pripranta

14 E. S. Parcell *et al.*, 2017.

15 J. D., „Mano būsimoji žmona“, in: *Moteris*, 1928, nr. 3, p. 44.

16 Mamytės Dukrelė, „Linkuva“, in: *Moteris*, 1922, nr. 8, p. 11.

17 „Veiverių kat. moteris pasiryžusios atnaujinti parapiją“, in: *Moteris*, 1939, nr. 13, p. 208.

prie rudojo alučio ir šviesios arielkėlės.“ Tokios neabejotinai gaus girtuoklį vyrą, o „[g]erti svaigalus išteklėjusioms moterims dar pavojingiau. Jos ir šiaip tampa silpnesnės ir ligotesnės.“¹⁸

Karčiamos ir moters naratyvas įvairiuose tekstuose turi skirtingų subnaratyvų, susijusių su vaikų, mergaičių auklėjimu, požiūriu į moterų emancipaciją, moters ir motinos vaidmeniu kovojant su vyrų girtuoklyste.

1.1. Karčiama – ypač pavojinga jaunoms mergaitėms

Vieša maitinimo įstaiga (nedarant ypatingo skirtumo tarp jų) buvo komunikuojamą kaip žalojanti vieta, ypač pavojinga jaunoms merginoms. Autorė, pasivadinsi G. K., rašydama apie pavojus merginų dorovei pastebi, kad „[m]ūsų didmiesčiai, o taip pat ir mažesnieji miestai ir miesteliai šiandien pilni įvairiausio tipo restoranų, klubų, barų ir kitų svaigiųjų gėrimų parduotuvių. Šių įstaigų laikytojai dažniausiai, patarnavimui laiko po vieną ar ir kelias, dažnai, jaunas, nesubrendusias, gyvenimo nepatyrusias mergaites. [...] Tokioms patarnautojoms tenka kasdien susidurti su lankytojais, kurių jausmai ir aistros yra sužadinti svaigalų. Čia telkiasi ir toki, kurie bendrai nelinkę valdytis, kurie ieško savo aistroms dirvos ir medžiagos. [...] Todėl jauna mergaitė pabuvusi tokioje aplinkumoje, greit praranda visus tuos tauriuosius jausmus, kurie jai šeimoje, bažnyčioje ar mokykloje buvo įskiepyti. Jie karčiamos aplinkumoje greit nublunka, jos pačios galvosena pasikeičia, sugenda.“¹⁹ Tokioje aplinkoje pažeidžiama dora ir sveikata, merginos stumiamos užsiiminėti prostitucija, todėl „[...] nevalia jos versti dirbti naktimis, virš darbo valandų normos, joms turi būti suteikiamas atskiras nuošalus kambarys, duodamas tinkamas valgis ir piniginė alga; mergaitės neturi būti tose įstaigose laikomos tik dėlto, kad pritraukus svečius ir dėka jų linksminimui sau pelną [įstaigos savininkui] didinus. Mergaitėms [turi būti] neleistina nuo svečių valgiai ar gėrimai priiminėti arba raginti svečius gerti.“²⁰ Kaip problemų sprendimas yra matoma „įstatymo keliu uždrausti visų svaigiųjų gėryklų laikytojams laikyti moteris“²¹ ar bent jau jaunesnes nei 21 metų amžiaus moteris²². Todėl 1938 m. buvo sveikinamas Klaipėdos krašto seimelio sprendimas apriboti mergaičių darbą karčiamose: „[...] savininkas, kuris norės, kad jo svetainėj ar karčiamoj aptarnautų moterys, [...] turės iš anksto gauti vietos policijos leidimą.

18 E. S. G., „Moterys ir alkoolis“, in: *Moteris*, 1923, nr. 3, p. 36.

19 G. K., „Dėl dorinių pavojų jaunoms mergaitėms“, in: *Moteris*, 1938, nr. 15, p. 244.

20 E. S. Gvildienė, „Priemonės kovoti su prostitucija“, in: *Moteris*, 1922, nr. 1, p. 5.

21 G. K., „Dėl dorinių pavojų...“, p. 244.

22 E. S. Gvildienė, „Priemonės kovoti...“, p. 5.

Toms pareigoms leidžiama samdyti moteris nejaunesnes, kaip 18 metų amžiaus. Įstatymu draudžiama ir tam tikra reklama, kurioj būtų nurodoma, kad toj ar kitoj karčiamoj yra moterų patarnavimas. [...] Už nusižengimą šio įstatymo nuostatomis grėsia bausmė iki 375 lit. arba atitinkamas areštas.²³

1.2. Laiko leidimas restorane nėra moterų laisvė

Vienas iš Lietuvių katalikių moterų draugijos tikslų buvo kovoti už moterų teises, tačiau moterų teisės yra priešpriešinamos nemoraliai moters socialinio vaidmens modernizacijai ir „naujoviškai“ (viešesnei) moterų socialinei elgsenai. Tuo tikslu pasitelkiamas viešojo maitinimo įstaigos pavyzdys. 1926 m., aptariant Paryžiuje vykusį tarptautinį feminisčių kongresą ir labai profesionaliai dėstant moterų teisių gaires, kartu pastebima, kad ne visos moterų teisės ir laisvės yra siektinos: „Kreivos laisvės pavyzdį jau teko matyti Lietuvos jaunų piliečių tarpe iš „augštesnio mokslo“, „susipratusiai“ pasivadinusiujų: tarpe įgėrusiujų vyrų „mokyta ir laisva“ panelė, šilkais pasidabinusi, įkaušusi, su popirosu dantyse, siūbuodama tarp vyrų, kaip laivas vandenyne, ką tai balsiai kalba, mažai kieno klausoma, šūkaudama ir pamėgdžiodama anų liūdnujų laikų maskolių „studentių bei kursiščių“ laisvę, drąsą, mokslingumą ir susipratimą, kurioms studentų karčiamos ir universiteto katedros ėjo per vieną!.. Ne tokioms moterims – pliuškėms ir ne tokiai laisvei bei palaidumui teisių reikalauti minimas kongresas susirinko.“²⁴ Šiame kontekste yra įdomu tai, kad maitinimo įstaigų negatyvus vaizdavimas susiejamas su Rusijos imperijos palikimu. Tokia sąsaja dažna kovos prieš karčiamas ir girtavimą kontekste. Kitas dalykas yra moters kaip pliuškės paminėjimas. Kaip pastebėjo Dangiras Mačiulis, tai buvo ir platesnė literatūrinė metafora, nurodanti į svetimą kaimiškai tikrovei miestietę mokytoją, minimą Antano Skripkausko romane *Mokytojo dalia*²⁵. Romano veikėja „jauna panaitė“ mokytoja Bronė Vaškutė, kuri „[b]ūdama miestietė, į purvinus Balėnus atvyko elegantiškai apsirendžiusi, išsipusčiusi. Kaimiečiai tuojau ją praminė pliuške.“²⁶

23 „Naujas įstatymas dėl moterų tarnybos traktieriuose“, in: *Moteris*, 1938, nr. 17, p. 276.

24 J. D., „Mes norime balso“, in: *Moteris*, 1926, nr. 10, p. 1.

25 Dangiro Mačiulio pranešimas „Tarpukario Lietuvos provincijos inteligentų vaizdiny“ konferencijoje *Tarpukario Lietuvos miestelių kultūros ir paveldo paieškos (Miestelių seminaras 2)* (2024 m. lapkričio 21 d., Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas).

26 Antanas Skripkauskas, *Mokytojo dalia*, [Kaunas]: J. Karvelio prekybos namai, 1937, p. 181.

1.3. Vyras eina į karčiamą, bet moteris dėl to kalta

Nepaisant moterų teisių gynimo, žurnale *Moteris* ne kartą akcentuota, kad dėl vyro girtuoklystės iš esmės kalta yra žmona. Nes vyras – nekaltas, dėl visko kaltas alkoholis: „[...] mes negalėtume užsiimti ištvirtimu, jei negertume. Dažniausiai išsigėręs karčiamoj, užmigęs dorinį jausmą, lytiniai susijaudinęs vyras lanko ištvirtimo namus. Būdamas paraližuojančiojo alkoholio įtakoj jis nebegalvoja apie baisų užsikrėtimo pavojų, kuris jam čia gresia. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad visai nusigėrę vyrai būtų svarbiausieji ištvirtėlių lankytojai. Šios nelaimės kaltininkai būna dažniausiai ne didieji girtuokliai, bet vidutiniai. Vienas, kitas stiklas alaus arba vyno, du, trys stikleliai degtinės paskatina nusipirkti lytinį pasitenkinimą, o drauge dažnai ir baisiąją ligą.“²⁷ Ir tik žmona gali pastūmėti vyrą gerti (ir paleistuvauti) arba apsaugoti nuo viso šio blogio. Juk ji namuose sukuria nepakeliamas sąlygas, tai dėl jos vyras bėga iš namų į karčiamą ar restoraną. Kūrinėlyje *Netikėta viešnia* viena moteris pataria kitai: „[...] jei nori, kad vyras ir kiti šeimos nariai nebėgtų iš namų ir nieškotų draugų karčiamose – sutvarkyk gražiau grįčią, pati švariai apsirenk, būk maloni, linksma. Gamink skanius ir įvairius valgius, kuo daugiausia daržovių ir vaisių vartok. Padaryk skanios giros atsigerti, tada ir degtinės ne taip norės.“²⁸ Tas pats pakartojama ir agituojant moteris mokytis namų ruošos bei vaikų priežiūros, nes „[b]logas maistas ir netinkama vaikų priežiūra, stumia vyrus į restoranus, o vaikus į ligonines“²⁹. Vyro „išvarymo“ požiūriu ypač pavojingi yra šeštadieniai, kai moterys „[...] namų ruošą per daug triukšmingai atliks, apversdamos namus, kaip sako, aukštyrų kojoms ir laidydamos perkūnais. Tas nekartą gali jos vyrą priversti pabėgti iš namų karčiamon ar į kitas nepageidaujamas vietas.“³⁰ Žmonos „pareigas“ šeimoje detalizuoja ir „vyriški patarimai“, nes „[...] surūgusi šeimos nuotaika [...] išvaro vyrus iš namų į karčiamas, sodina už kortų stalo ir verčia juos kitose vietose šilimos ieškoti“. Juk vyras šeimoje yra pasyvus veikėjas, o moteris turi aktyviai pasirūpinti, kad „šeimos saulė neapsiniauktų“. Tai jos visiška atsakomybė. Juk tam, „[k]ad prisirišti prie savo namų, reikalinga, kad jie būtų jaukūs, šilti ir malonūs. Kuomet kambarys jaukus, mes mėgstame jame sėdėti, nes jis pripildo mūsų sielą, kuomet jis negražus, šaltas, mes nenoroms vis veržiamės svetur. Kas pagamins jaukų kampą, jei ne moteris! Nes ji yra rūšiananti namų ugnelė, kuri visa šildo, visa gaivina. Jei ji mylės savo namus, nieškos patenkinimo už šeimos sienų, nėra

27 Abstinėntė, „Ištvirtavimas ir girtybė“, in: *Moteris*, 1931, nr. 8–9, p. 5.

28 A. Lukošiuotė, „Netikėta viešnia“, in: *Moteris*, 1938, nr. 20, p. 325.

29 V. Karvelienė, „Vedusios moters darbai“, in: *Moteris*, 1930, nr. 7–8, p. 105.

30 „Motina ir sekmadienis“, in: *Moteris*, 1925, nr. 4, p. 51.

abejonės, kad ji sugebės sukurti jaukų, šventą šeimos židinį, kuri ir vyras pamylės.“³¹ Tad „tu, jaunoji žmona, nedejuok nuolat dėl kokių nepriteklių, nepriekaištauk kasdien vyrui, kad jis šį ar tą ne taip padarė, kaip panorėjai“³². Pavargusiam, problemų iškankintam vyrui nuotaiką gali pataisyti (ir jį užlaikyti namuose) taip pat ir intelektualus pokalbis, nes jei moteris būtų „[...] bent kiek susipažinusi su visuomenės santvarka, tikrai sugebėtų rimtai su vyru skaudamu klausimu pakalbėti, pasitarti ir surasti būdų klausimui išspręsti. [...] padėtų vyrui įstoti į tinkamą kelią, ar bent jį sustiprintų ir nedaleistų į nusiminimą įpulti. Bet jei žmona nėra susipažinusi su visuomenės santvarka ir politikos klausimais, jei pakeltais klausimais ji neturi savo nuomonės, savo neišmintingu žodžiu ar elgesiu ne vieną vyrą nustumia arba prie kenksmingų streikų, ar prie nepateisinamų skandalų, ar, pagaliau, į karčiamą, savo vargui degtinės stiklėlyj numalšinti.“³³ Idėja apie „vyrą namuose išlaikančią“ žmoną naudota net žurnalo *Moteris* reklamoje, kur šis leidinys pristatomas kaip „stebuklingi akiniai moterims“. Be kitų gerų ir naudingų dalykų, „[k]as juos nuolat nešioja – tą vyras labiau myli ir geriau namieje, o ne karčiamoje mėgsta sėdėti“³⁴.

2. Karčiama ir kultūra

Žurnale *Moteris* vaikų auklėjimas krikščioniška dvasia dažnai deklaruojamas kaip vienas iš moters rūpesčių ir viena svarbiausių motinos pareigų. Šiame kontekste karčiama yra matoma kaip tikra, Valančiaus minėta, „šėtono koplyčia“, priešinga „dievo namams“. Šis naratyvas iš esmės tęsė XIX a. antrosios pusės katalikiškos socialinės politikos vieną iš veiklų – kovą prieš girtuokliavimą, – fiksuotą, pavyzdžiui, 1851 m. popiežiaus Pijaus IX patvirtintuose vokiškų kraštų katalikų blaivybės organizacijų nuostatuose ar 1858 m. Valančiaus tekste *Apej brostwą blaiwistes arba nusiturieima*. Blaivybės brolijos buvo globojamos krikščioniškosios archetipinės motinų motinos – Švč. Mergelės Marijos. Jų nariai turėjo prisiekti prie Švč. Mergelės Marijos altoriaus, taip savotiškai tapdami jos globojamos „šeimos“ – brolijos – nariais³⁵. Šiame kontekste motiniškas siekis apsaugoti šeimas nuo karčiamos yra

31 „Namai“, in: *Moteris*, 1927, nr. 6, p. 92.

32 P. D., „Jaunajai žmonai, jaunajai motinai (Vyro žodis)“, in: *Moteris*, 1938, nr. 20, p. 328.

33 M. Krupavičius, „Moteris, visuomenė ir politika“, in: *Moteris*, 1932, nr. 11, p. 147.

34 „Stebuklingi akiniai moterims“, in: *Moteris*, 1933, nr. 12, p. 192.

35 Mathias Wołonczewski, *Apej brostwą blaiwistes arba nusiturieima*, Wilniuj: Kausztu ir Spaustu-wieje Juozapa Zawadzka, 1858, p. 3–4.

Tetušėli, neik daugiau karčemon! Štai mamytė, aš ir mažytis Joniukas valgyti norime, jau paskutinę duonos plutelę sučiulpėme.

1 il. „Tetušėli, neik daugiau karčemon!“ Lietuvos katalikų blaivybės draugijos leidinys nr. 56, 1914 m.

Aut. nežinomas / Kretingos muziejus, KM GEK 19165

vienas iš pagrindinių moterų viešos socialinės veiklos stimulų. Juk „[...] jei kilnios moterys daboja, kad jų šeimos būtų krikščioniškos, kad jų vaikai artimo meilėje ir Dievo baimėje augtų, jei joms rūpi, kad jų vaikai geriau žinotų kelią į bažnyčią ne į karčiamą, jos privalo rūpintis ir daboti, kad valstybė ir savyvaldybė mokyklose vaikus auklėtų ir mokintų motinų nustatytu keliu“³⁶. Ši – privačios erdvės (šeimos) ir viešos erdvės (mokyklos) – skirtis iš esmės tapo pagrindu konstruoti subnaratyvus. Tad žurnale *Moteris* karčiamos ir kultūros naratyvas iš esmės skyla į du subnaratyvus, akcentuojančius privatumą, šeimą ir religiją bei viešumą, mokyklą ir pasaulietinę kultūrą. Panašūs naratyvai komunikuoti ir tarp JAV lietuvių bei kitose Europos šalyse (1, 2 il.).

36 J. D., „Mes norime balso...“, p. 1.

2 il. „Girtuoklis. Vargas ateina į namus, moteris ir vaikas alkani“ (prancūzų kalba). Atvirukas, XX a. 4 deš.

Aut. Frédéric Boissonnas / Kauno miesto muziejus, KMM S 692

2.1. Karčiama – priešingybė bažnyčiai

Kalbant apie karčiamos priešingybę bažnyčiai, žurnale *Moteris* komunikojamas naratyvas akcentuoja šeimą, kaip pagrindinę socialinę gardelę, ir moterį-motiną, kaip pagrindinę veikėją. Naratyvas plėtojamas religinio auklėjimo kontekste, nes „[m]es moterys katalikės sudarom kuo ne pusę Lietuvos gyventojų skaičiaus. Išmokusios naudotis laisve, supratusios dalyvauti visuomenės ir politikos gyvenime mes atgimdysim Lietuvą: turės tuomet išnykt karčiamos ir girtuokliavimas, turės išgalėti žmonių gyvenime Kristaus mokslo dora ir tikėjimas, išnyks skriaudos ir išnaudojimai ir tuomet galutinai nušluostysim vargo ašaras.“³⁷ Tačiau tikrovė buvo

37 Pelenė, „Ne liejam, bet šluostom moterų ašaras“, in: *Moteris*, 1922, nr. 6, p. 7.

sudėtingesnė ir ne tokia deklaratyvi. Žurnale pastebima, kad „[k]iekvieną vasarą mūsų parapijose yra švenčiama po keletą atlaidų. Į juos suplaukia tūkstančiai maldininkų. Bet kada mes pažvelgiam į tas banguojančias minias, kurių nė didžiausios bažnyčios negali apimti, arba kada matom pavakare svyruojančius girtų žmonių būrius, tai mums net skaudu pasidaro, kad daugumas tų geros valios tikinčiųjų nė nepajuto Dievo malonės dvelkimo, nes jų tą dieną niekas neparagino artintis prie Dievo Stalo. Todėl jie taip lengvai ir buvo patraukti prie restoranų stalo.“³⁸ Platesne prasme maitinimo įstaiga buvo suvokiama kaip antidvasingumo vieta, kurioje „[...] liūdesio kankinamas žmogus, ieško, kaip tik beišmano nusiramino bei paguodos. [...] eina į klūbą ar restoraną, kad ten muzikos apkurtintas ir svaigalų apnuodytas nebegirdėtų verkiančios sielos aimanų.“³⁹ Norint šią situaciją pakeisti yra būtina pradėti darbus nuo savęs, savo pačių šeimų, nes girtuoklystė, pirmiausia, kyla iš šeimos ir būtent – moters. Anot Steigiamojo Seimo narės Emilijos Gvildienės: „Moterys! mūsų rankose namų ūkis. Mes gaminame valgi, priimame svečius. Ar mes negalėtumėm suvartoti visu savo jėgų, visos įtakos, kad mūsų namuose nebūtų vaišinami svečiai degtine ir alumi. Svaiginamuosius gėrimus gali atstoti gera širdis, skanūs valgymai ir gėrimai.“⁴⁰ Nes „[...] laimingos tos šeimos, kurių moters – motinos susiramino ieško bažnyčioje, o ne degtinėje, karčiame ar kitur. Bet tiek vienoms tiek ir kitoms reikia padėti, kaip pirmąsias vadovauti ir nurodyti, taip pastarąsias gelbėti ir auklėti.“⁴¹

2.2. Karčiama – priešingybė (pasaulietinei) kultūrai

Pasaulietinės kultūros naratyve pagrindinis institucinis veikėjas yra mokykla, o asmeniškai – mokytojas. Šiame kontekste karčiama pirmiausia yra išsilavinimo ir modernizacijos priešingybė, nes „vyrai, kurie nesistengia lavintis, kurie sėkmadiečius praleidžia tik vakaruškose ar karčiamose“, paprastai „pasirodo tinginys, be išsilavinimo, blogo būdo“. Tokie vyrai neįdomūs moderniai moteriai, nes šeimoje, jei vyras toks, tai „ir kantriausios žmonai meilės pristinga“⁴². Laiko leidimas restorane ar bare buvo laikomas betikslu jo švaistymu ir dėl šios priežasties galimu traktuoti kaip nepatriotišku veiksmu, nes juk tą patį laiką galima praleisti atliekant naudingus

38 T. J. Paukštys, „Kaip šių dienų knygnešiai gali prikelti visą parapiją?“, in: *Moteris*, 1938, nr. 9, p. 176.

39 Feliksas Jakubauskas, „Kristus ir žmogus nuliūdime“, in: *Moteris*, 1937, nr. 11, p. 163.

40 E. Gvildienė, „Moteriškė ir dora“, in: *Moteris*, 1921, nr. 2, p. 2.

41 „Mūsų vėjus“, in: *Moteris*, 1932, nr. 9, p. 1.

42 E. St-nė, „Už kokio vyro išleisti dukterį?“, in: *Moteris*, 1938, nr. 23, p. 381.

darbus tėvynei. Rašant apie savanorystę buvo pastebėta, kad „[č]ia susibūrę buvo iš visos Lietuvos kampelių mūsų jaunųjų prieteliai, kurie dirbdami sunkų kasdieninį darbą ir rasdami nors kiek liuosesnio laiko neleidžia jo veltui, kaip daugelis kad daro restoranuose ar baruose sėdėdami, bet paaukoja savo visus liuoslaikius ir poilsio minutes gražiam darbui kūrybai, mažųjų gerovei ir jų ateičiai“⁴³.

Modernėjančioje visuomenėje taip pat keitėsi moterų ir vyrų vaidmenys. Anot mokytojo Bakano, „[r]eikia nuimti [...] tą didžiąją darbų našą nuo moterų pečių, kad jos galėtų ir laikraštį paskaityti ir į susirinkimą nueiti ir kartu su vyrais pasirodyti. O vyrų vieta ne karčiamose, bet kultūrinėse sueigose ir šeimoje. Motinos turi organizuotis, šviestis ir susiprasti.“⁴⁴ Besikeičiančioje Lietuvoje, kai „[...] vyras nepajėgia pats vienas duoną uždirbti ir moteris turi kartu uždarbiauti, ar tai laukuos, ar fabrikuos, ar įstaigose, tada vyras turi mokėti padėti jai vaikų auklėjime ir apyvokos reikaluose, o ne atliekamu laiku karčiamas lankyti, kaip iki šiol vyrai darė.“⁴⁵ O jei taip nėra, situaciją galima keisti, keičiant žmonių laisvalaikio formas, skatinant juos lavintis: „Jau būtų laikas susiprasti ir vieton nuodų gėrimo [restorane Gelvonuose] ir kortų lošimo iš pinigų, įprasti daugiau skaityti knygų ir laikraščių.“⁴⁶

3. Maitinimo įstaiga – girtavimo vietos sinonimas

Dominuojantis antialkoholinės kovos naratyvas tarpukario Lietuvoje skatino dėti lygybės ženklą tarp visų įstaigų, kuriose buvo prekiaujama alkoholiu, ir visas jas traktuoti vienodai negatyviai. 1931 m. Abstinentės slapyvardžiu pasirašiusi autorė teigė, kad visos maitinimo įstaigos – moralinis blogis: „Valdžios įstaigos turėtų geležiniu kumščiu uždrausti nedoras girtybės įmones. Pirmiausia reikia uždrausti karčiamas, griežtai kontroliuoti ne tik alkoholio pardavinėjimo vietas, bet ir viešbučius, kavines, restoranus. Juo labiau bus suvaržytas nakties gyvenimas, juo daugiau pagerės žmonių sveikata. Kiekvienas, kuriam jo tautos sveikata iš tikrųjų rūpi, širdingai pritars reikalavimui anksti vakarą uždaryti kavines, restoranus ir kitas pramogų vietas.“⁴⁷ Šiam požiūriui iš esmės antrino ir Lietuvių katalikių moterų draugijos centro valdybos pirmininkė Magdalena Galdikienė, 1939 m. kalėdiniame pamąstyme teigdama, kad „[...] Kalėdų šventėse neturėtų būti vietos ant mūsų stalo

43 Ant. Zabulionis, „Kaip atostogavo mūsų vaikų bičiuliai“, in: *Moteris*, 1939, nr. 19, p. 263.

44 N. Zaj., „Gražiai paminėjo motinos dieną [Truskava]“, in: *Moteris*, 1939, nr. 11, p. 177.

45 M. Butkienė, „Nauji laikai“, in: *Moteris*, 1936, nr. 3, p. 37.

46 Koresp., „Pragerta 65 tūkstančiai litų [Gelvonai]“, in: *Moteris*, 1940, nr. 1, p. 17.

47 Abstinentė, „Ištvirkavimas ir girtybė...“, p. 5.

svaigiesiems gėrimams. O ypatingai pasirūpinkime, kad mūsų artimieji nekeltų kojos į viešojo girtavimo įstaigas: barus, restoranus, alines...⁴⁸ Ir toks suvokimas buvo ne tik Lietuvoje. 1932 m. išspausdintuose suomių rašytojos, lietuvių bičiulės Mailos Talvio linkėjimuose Lietuvai maitinimo įstaigų skirties taip pat nematome, visos jos siejamos su girtavimu, nelaisve ir praeities palikimu: „Kalėjimų kentėjimais, jaunomis jėgomis, jaunomis gyvybėmis jūs kėlėte savo tėvynę, atpirkote savo laisvę – branginkit ją, mylėkit ją, visomis pastangomis kopkite į vis gražesnę, darnesnę rytojų. Gale lauko karčiamėlė... Ar tebėra toji karčiamėlė? Ak, kaip aš su ja kovojau, ar ji teberyja jūsų tautą, jūsų moterų ašaras, jūsų laimingą gyvenimą?! Aš tikiu, kad nebėra, nes jūs juk laisvi, o karčiamas, aludes, restoranus mums tik priešas, tik tas, kas nori mus sunaikinti, tegali statyt.“⁴⁹

Negatyvus visų maitinimo įstaigų kaip girtavimo vietų suplakimo į viena naratyvas siejosi ir su tikrovėje buvusiu tokių įstaigų pavadinimų maišatimi. Analizuojant tarpukario laikotarpio duomenis atrodo, kad maitinimo įstaigų pavadinimai funkcionavo mažiausiai keturiais lygmenimis: vietos tradicinio suvokimo, teisinio traktavimo, užrašų virš įstaigų durų ir realios įstaigos veiklos. Tikrai ne kiekviena (ko gero, tiksliau, nei viena) miestelio įstaiga su užrašu „restoranas“ savo veikla nebuvo tapati kaunietiškomis aukštuomenės susitikimo vietoms (pavyzdžiui, restoranui „Trys milžinai“). Kaip ir miestelių traktieriai (pagal teisinį jų traktavimą) savo realia veikla mažai skyrėsi nuo tų pačių miestelių restoranų. Tad lengva jas visas buvo apibendrinti į bendrą „girtuoklystės vietos“ naratyvą, kuris įvairiuose tekstuose turėjo skirtingų sub-naratyvų, susijusių su įvairiais negatyvumo kontekstais: miestietišku ir modernybe, prostitucija, tiesiogine kova prieš alkoholizmą, patriotizmu, buitiniu antisemitizmu.

3.1. Modernių laikų miestietiškų nuodėmių vietos

Maitinimo įstaigų kaip „visų blogio vietų“ traktavimas ne viename *Moters* straipsnyje turi sąsają su kultūros miestietišku ir modernizacija, tarsi primenant Apšvietos epochos idėjas apie civilizacijos sugadinto miestiečio ir arti gamtos, kaime gyvenančio „kilniojo laukinio“ priešpriešą, kartu brėžiant kone apokaliptinius nuo gamtos tolstančios civilizacijos žlugimo vaizdus. 1921 m. teigta, kad „[n]egana to, kad miestuose ant kiekvieno žingsnio pridygę smuklių, traktierių, restoranų, bet jau net ir kaimuos pradeda veistis tie visuomenės nuodai“⁵⁰. Tas blogis atsiranda

48 M. Galdikienė, „Kalėdų mintys“, in: *Moteris*, 1939, nr. 23–24, p. 305.

49 Ant. Žagrakalienė, „Keliam per Skandinaviją“, in: *Moteris*, 1938, nr. 17, p. 279.

50 „Keturvalakiai“, in: *Moteris*, 1921, nr. 10, p. 15.

dėl modernizacijos, nes „[d]augel moderniškojo visuomenės gyvenimo sąlygų atpalaiduoja jaunimą nuo dorinės atsakomybės, teikia įvairių palankių demoralizacijai progų. Noras patikti, prabanga, pašėlęs pasilinksminimų ir smagumų ieškojimas, nedoras teatras, kino, kavinės ir t. t. kelia jaunimo tarpe seksualinius potroškus, kurių tenkinimas valstybės labai palengvinamas reglamentacija.“⁵¹

Toks „šių dienų pasaulis“ vyresnės kartos žmonėms atrodė baisiai: „Iš vienos pusės prabanga, naudojimo troškimas, pramogos, prisigrūdusios kavinės, karčiamos ir kinai, jaunos mergaitės erzinančiai ir nepadoriai apsirengusios, vyresnės moterys nusidažiusios, su popirosu burnoj ir aistringus žvilgsnius mėtančios į visas puses; vyriškas jaunimas stačiokiškai įsiraizęs ir niekam kelio neduodęs, pasiryžęs visa kam, nes ką jis gali jam esą leista, o vyresnieji vyrai duodą blogą pavyzdį savo papiktinančiu nedoru gyvenimu.“⁵² Šio nuopuolio giluminių priežasčių ieškota po Pirmojo pasaulinio karo pašlijusioje moralėje, nes „Didysis pasaulio karas taip sugadino žmones, kad kritimas doroje ir žengimas į bedugnę tiek padidėjo, o pakilimas iš ten tiek sumažėjo, kad rimčiau pagalvojus, net baugu darosi. Po šio karo mūs brangioji tėvynė labai skaitlinga „Magdaliėtėmis“ tapo, tiktai ne atgailoj prie *Dieviško Mokytojo* kojų klūpančiomis, bet pasaulio purvuose ir tuštybėse paskendusiomis. Ar buvo prieš karą girdėtas daiktas, kad tėvų dukra sėdėtų su ištvirtėliais iki pavakarės smuklėje, o paskui pasigėrusi ir, gal būt, jau rūtų vainiko netekusi, pakelėje palikta dribsotų?“⁵³ Ir jei šią problemą gilina valstybės palengvinta reglamentacija, tai jos sprendimas galėtų būti „ištvirtimo įstaigų“ uždarymas ar bent jau itin griežta jų kontrolė. 1935 m., aptariant moterų policijos poreikį, rašyta, kad „[...] jai tektų tam tikru atžvilgiu įtartinų klubų, viešbučių, kabaretų, restoranų, kinų, teatrų, emigracijos biurų, stočių, gatvių ir įvairių landynių priežiūra“⁵⁴. Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo kontekste pastebėtina, kad maitinimo įstaigos, kaip modernių laikų miestietiškos nuodėmių vietos, naratyve landynės, stotys, teatrai ir restoranai patenka į vieną lentyną. Žinoma, greta teisinių priemonių labai svarbios ir asmeninės nuostatos bei asmeninis pavyzdys: „Jei pačios [moteris] negerdamos, nevaišindamos alkoholiu svečių, uoliai dalivaudamos blaivybės dr-jė, prisidėsime prie naikinimo girtųjų papročių, tada galėsime reikalaut iš valdžios, kad ji visai uždraustų svaiginamųjų gėrimų dirbimą, pardavinėjimą ir įvežimą. Šios valdžios priemonės galimos tik tada, kai visuomenė palaiko blaivybę. Jeigu moterys savo gyvenimu palaikysime girtybę, tai jokie valdžios draudimai negelbės.“⁵⁵

51 V. Karvelienė, „Kaip jos ten pateko?“, in: *Moteris*, 1936, nr. 2, p. 21.

52 M. Krupavičius, „Moteris nykstančios dorovės akivaizdoje“, in: *Moteris*, 1932, nr. 10, p. 130–131.

53 M. R-tė, „Magdaliėtės keliais“, in: *Moteris*, 1922, nr. 7, p. 1.

54 „Steigiama moterų policija“, in: *Moteris*, 1935, nr. 2, p. 31.

55 E. Gvildienė, „Moteriškė ir dora...“, p. 3.

3.2. Traktierius – tikrasis kovos objektas

Karčiamos ir smuklės tarpukario laikotarpiu buvo ne tiek realybėje veikiančios maitinimo įstaigos, kiek iš ankstesnių laikų atėjusi tradicija ir su ja susijusių negatyvių stereotipų rinkinys. Tuo tarpu traktieriai – kur kas realesni. 1922 m. patvirtintame Svaigųjų gėrimų mažmenomis pardavinėjimo įstatyme numatyta, kad traktieriai yra viena įstaigų, kurioje „svaigieji gėrimai mažmenomis pardavinėti leidžiama“; tai buvo vieta, kurioje galima įsigyti bene plačiausią alkoholinių gėrimų asortimentą: „visi svaigieji gėrimai: spiritas, degtinė ir kiti spiritiniai gėrimai, taip pat alus, portelis, midus ir vynas“⁵⁶. Dėl šios priežasties viena ryškiausių tarpukario Lietuvos katalikių moterų draugijos vietos skyrių veiklų buvo kova prieš traktierius ir siekis juos uždaryti. Pavyzdžiui:

- Kartenoje – „[v]iena nelaimė Kartėniškių tai – traktieriai, kurie nepaisydami įstatų tarpsta, bujoja“⁵⁷;
- Sasnavoje moterys pareiškė „[...] griežtą protestą prieš leidimą atlaidų dienomis atidarinti traktierius ir kitas svaiginamųjų gėrimų parduotuves ir prašome atstatinkamas įstaigas į tai atkreipti dėmesį ir uždrausti atlaidų dienose pardavinėti svaiginamuosius gėrimus“⁵⁸;
- Keturvalakiuose buvo surinkta 200 parašų ant dokumento, kuriuo „nuolankiai prašome Finansų Ministerijos jeigu jau ne tuojaus duoti parėdymą uždengti esančią Keturvalakiuose Matijošiaus Pranckevičiaus traktierį, tai nori nuo naujų metų neduoti leidimo ir patento kaip esančiam traktieriui, taip ir atidengimui, kuomi tai nebūtų, naujų“⁵⁹;
- Viekšniuose vienbalsiai „išnešta sekanti rezoliucija“, kurioje tarp kitų, prieš girtavimą nukreiptų, argumentų kreipiamasi į Viekšnių Valsčiaus valdybą ir Tarybą prašant: „[...] a) nutarti Tarybos posėdyje, kad šventadieniais ir priekymečiais girtuokliavimo įstaigos būtų uždarytos, b) nebeleisti niekam atidaryti naujų traktierių ir c) sumažinti esamųjų traktierių skaičių“⁶⁰.

Taip pat kliūdavo ir kitoms maitinimo įstaigoms, kuriose prekiauta alkoholiu. 1930 m. Molėtuose nutarta ir priimta „[k]reiptis į atstatinkamas valdžios įstaigas su prašymais, kad Malėtų mieste būtų sumažintas restoranų skaičius, kad apsaugojus

56 „Svaigųjų gėrimų mažmenomis pardavinėjimo įstatymas“, in: *Vyriausybės žinios*, 1922, nr. 91, p. 2.

57 O. Grunulaitė, „Kartėna“, in: *Moteris*, 1922, nr. 9–10, p. 14.

58 L. K. M. Dr-jos Sasnavos Skyriaus Valdyba, „Protestuoja [Sasnava]“, in: *Moteris*, 1934, nr. 8, p. 127.

59 „Keturvalakiai...“, p. 15.

60 „Viekšniai“, in: *Moteris*, 1921, nr. 12, p. 15.

nelaimingas šeimas, kurių motina ir vaikai kenčia badą, šaltį, o vyrai restoranuose geria jų ašaras⁶¹. Toks aktyvumas buvo nulemtas požiūrio, kad kova prieš girtuoklystę, pirmiausia, yra moterų rūpestis. 1920 m. Emilija Gvildienė teigė, kad „[š]iandie visa Lietuva virsta bravoru“ ir kad „[...] girtybė yra kenksminga mūsų valstybei, šeimai, visuomenei ar atskiriems asmenims, [...]“. Mes moterys ir į tai turim atkreipt akis, kad nuo girtavimo, kuris visų be skirtumo kūną ir dvasią ardo, daugiausiai moterys kenčia. Kenčia ne tik geriančios, bet ir tos, kurios negeria. Sužvėrėjęs per girtybę vyras ar sūnus negerbs savo moteries ar motinos, bet gamins joms skurdą, neturtą, blogą vardą, griaužias ašaras, o kartais keiksmus ir mušimus.“⁶² Lygiai kaip ir Vilkijos atveju reziumuojama, kad „[...] vilkijietės katalikės, organizuotos moterys savo apylinkės blaivinimo darbe turėtų parodyti visus savo geriausius gabumus. Savo obalsiu Tiesa ir Meilė vadovaudamosios tikrai savo vyrus paveiktų, jie suprastų blogai darą, pamestų girtavimą, o tuomet restoranų skaičius sumažėtų arba jie visai turėtų užsidaryti; tik padirbėti reikia.“⁶³

3.3. Karčiomoje žydai girdo („geruosius“) lietuvius

Tekstuose apie maitinimo įstaigas *Moters* žurnale rasime ir gal ne tiek ryškų kiek kiti, bet matomą buitinio antisemitizmo naratyvą, kuomet karčiomoje „svetimieji“ žydai pelnosi iš „savųjų“ lietuvių nelaimių. Motinos ir žydo šinkoriaus dialoge į motinos rūpestį girtuokliu Kazimieru, kuris „[i]štuštins visus namus, jeigu šitaip ilgai... Ir duonos nebeteksim. Visą mūsų tėviškę per gerklę perleis [...]“; šinkorius atsako: „[A]š nekalts, ir man reik gyvent.“⁶⁴ Greta tiesioginių karčiamos ir girtuoklystės sąsajų su žydais rasime ir nedidelių lietuvių ir žydų ekonominės konkurencijos naratyvo elementų, kuomet aptariant Vilkijos maitinimo įstaigas akcentuojamas jų žydiškumas („Štai, tik įžengus į miestuką, pirmiausia ant sukrypusios žydelio lūšnos pastebi didelėm raudonom raidėm užrašyta – „Restoranas“. Tokių restoranų Vilkijoje, tam nedideliame miestelyje, yra keletas; pro šalį einant girdisi ūžesys viduje ir dainos, o aplink rėplinėja keturpėstai vyrai [...]“), o paskui apibendrinama, kad „gaila, kad jie savo taip sunkiai užvargtą pinigą neša kitataučiams, o savo žmonas ir vaikus labai tuomi nuskriaudžia“⁶⁵. Tarsi būtų kažkuo geriau, jei tie vyrai pragertų savo pinigų lietuvių karčiomoje. Šiame kontekste žydai su savo karčiamomis tampa

61 Lapas, „Pažiūrėkit kas Malėtuose!“, in: *Moteris*, 1930, nr. 12, p. 165.

62 E. Gvildienė, „Moteriškė ir dora...“, p. 2.

63 M. M., „Moderniškiausia pramoga – kelionės ir ekskursijos“, in: *Moteris*, 1937, nr. 16, p. 239–240.

64 Vikt. Rimkaitė, „Motinos širdis“, in: *Moteris*, 1939, nr. 8, p. 118.

65 M. M., „Moderniškiausia pramoga...“, p. 239.

opozicija nealkoholinėms laisvalaikio leidimo formoms (pavyzdžiui, arbatinėse). Pavyzdžiui, Ylakiuose katalikės moterys „[...] atidarė savo arbatinę, kurioje bus bufetas, ruošiami svečiams pusryčiai, pietūs ir vakarienės. Dabar narės, atvažiavusios iš kaimų, sekmadieniais ar šiaip turgaus dienomis, turės užiegti savo arbatinėje, nereiks sustodinėti pas kokį Joskę ar Kalmaną.“⁶⁶ Toks įvaizdis, susipynęs su ekonominėmis priežastimis, skatino katalikės moteris priešintis žydams, tarsi kokiems girtuoklystės apologetams. Užpaliuose buvo nuspręsta „kovoti su restoranų ir žydelių svaigalų pardavinėjimu įstatymais draudžiamomis valandomis“⁶⁷.

4. Gastronominė kultūra su mažiau ar be alkoholio

Aptariant alkoholinių gėrimų vartojimą, jų sukeliama žalą ir prekybą alkoholiu, Lietuvoje visada buvo skiriami stiprieji ir silpnieji gėrimai ir nesiekama absoliučios abstinencijos. Dar Valančiaus blaivybės brolijose „[k]iekwienas i tą brostwą isiraszes, pas wisą sawa amži nebał begierti arielkas, roma, araka ir to wisa kas isz ju dirbas“, bet „[k]iekwienas brostwininkas gali gierti: wina, ału ir midu; bili tikt nepasigiertu; nes girtibe butu grieku apsirijima“⁶⁸. Tad ir kalbant apie mažai alkoholio turinčius gėrimus tarpukario Lietuvoje jų teisinis reglamentavimas buvo švelnesnis nei stipriųjų, o diskusijos daugiau vyko dėl tokių gėrimų traktavimo nei dėl visiško jų atsisakymo. Tarpukario Lietuvoje mažai alkoholio turinčius gėrimus buvo leidžiama pardavinėti plačiau, įskaitant ir „valgyklose, arbatinėse, kavinėse ir bufetuose, o taip pat valgomų produktų ir vaisių *krautuvėse*“, kas buvo vertinama kontroversiškai. Anot Lietuvių katalikių moterų draugijos centro valdybos pirminkės ir Seimo narės Magdalenos Galdikienės, toks įstatymas yra kenksmingas Lietuvos „[...] blaivinimo darbe. Valgyklos, arbatinės, kavinės, kur lik šiol buvo blaivios užiegos vietos, priėmus šį įstatymą virs girtavimo įstaigomis. [...] Dar galima būtų šį mažalkogolinių gerimų įstatymą svarstyti, jeigu tie gerimai tikrai būtų mažalkoaliniais, t. y. kad jų alkoholio laipsnis nebūtų aukštesnis 2 %.“⁶⁹

Tai turėjo įtakos formuotis naratyvui, pagal kurį maitinimo įstaigos, pardavinėjančios mažiau alkoholio turinčius gėrimus, o ypač visai jo nepardavinėjančios, gali būti traktuojamos kaip gastronominės kultūros vietos. Šis, tarpukario Lietuvoje pradėjęs rasti, naujas naratyvas buvo susijęs ir su bendru gastronominės kultūros

66 A. Stripinienė, „Darbščios bitelės [Ylakiai]“, in: *Moteris*, 1937, nr. 17, p. 253.

67 K. A. M., „Užpaliai, L. K. Moterų Dr-jos skyrius gyvuoja puikiai“, in: *Moteris*, 1935, nr. 4, p. 64.

68 Mathias Wołonczewski, *Apej brostwą...*, p. 9.

69 Koresp., „Iš Seimo darbų“, in: *Moteris*, 1925, nr. 12, p. 179.

3 il. Kalėdų šventė Kretingos vartotojų bendrovės kepyklos arbatinėje, apie 1938 m.

Fot. Mečislovo Barkausko fotoateljė „Meno centras“ / Kretingos muziejus, KM P 8893/28

4 il. Konrado kavinėje Kaune (iš kairės): Alfonsas Vytautas Braziulis, Vytautas Sirijos Gira, Fabijonas Neveravičius, Liudas Dovydenas, Antanas Kniūkšta, Simas Miglinas. Apie 1938 m.

Fot. nežinomas / Maironio lietuvių literatūros muziejus, MLLM F3 2656

augimu bei bendra šalies modernizacija. Maitinimo įstaiga pradėta plačiau suvokti kaip neutrali ar net svarbi ir naudinga socialinė erdvė. Šis naratyvas įvairiuose kontekstuose turi kai kuriuos subnaratyvus, kurie ryškesni kalbant apie tarpukario inteligentams svarbesnius restoranus ir miestelio ar kaimo bendruomenėms svarbias arbatines (3, 4 il.).

4.1. Neutralūs užsienio restoranai

Pirmieji teminiai kontekstai, kuriuose *Moters* žurnale randame neutralų restoranų traktavimą, yra pasakojimai apie gyvenimą užsienio šalyse. Šiuose pasakojimuose restoranai tiesiog yra maitinimo erdvė, kurioje žmonės susirenka pavalgyti ir kultūringai išgerti. Įdomu tai, kad, net aptariant alkoholio vartojimą užsienio restoranuose, nėra fiksuojamas girtuoklystės naratyvas. Pavyzdžiui, pasakojant apie Kalėdas Prancūzijoje piešiamas pozityvus, šventinė nuotaika užpildytas, vaizdas: „Restoranai perpildyti nuolatinių viengungių lankytojų, tačiau jų tarpe yra ir šeimų, kuriuos įtraukė vidun valgių kvapas, gražios iliustracijos. Ten išdidi eglaitė, lyg nuotaka dominuoja visame blizgėjime. Dar prieš dvyliktą valandą, prieš vidūnaktį baigėsi programa namie ir restoranuose. Žmonės rūžavais nuo džiaugsmo ir vyno veidais skuba bažnyčion. Tai į pusiaunakčio mūsiškas „bernelių mišias“. Geros nuotaikos pagauta pilna bažnyčia gieda Aukščiausiojo garbei.“⁷⁰ Neretai užsienio restoranai pateikiami ir kaip gastronomicinės kultūros ugdymo vietos. Pavyzdžiui, „[v]ienas vegetariškas Paryžiaus restoranai susigalvojo originalų psichologinį būdą valgiams reklamuoti. Būtent, prie įėjimo restorane pastatyti didžiuliai valgių sąrašai, kuriuose kiekvienas maisto dalykas paaiškinamas, kuo jis esąs žmogui naudingas ir nuo kurių negerovių gelbstis.“⁷¹ O Amerikoje sveikatinimo tikslais „[...] yra daug valgyklų, kurios iš viršaus atrodo lyg paprasti restoranai, bet jie vadinami „valgymo mokyklomis“ ir dėl savo gero pasisekimo daro milžiniškas apyvartas. Jose žmonės mokomi valgyti.“⁷²

4.2. Restoranas gali būti ir kultūringa erdvė

Neutralių užuominų, kalbant apie restoranus Lietuvoje, yra kur kas mažiau nei kalbant apie maitinimo įstaigas užsienyje. Galbūt išimtimi galėtų būti nauja Kau-

70 V. Bakanienė, „Kalėdos Prancūzijoje“, in: *Moteris*, 1939, nr. 23–24, p. 309.

71 „Įvairenybės. Kuo kuris valgis naudingas?“, in: *Moteris*, 1938, nr. 20, p. 336.

72 „Valgymo mokykla“, in: *Moteris*, 1938, nr. 22, p. 367.

5 il. Už staliuko lauko kavinėje (iš kairės): Magdalena Avietėnaitė, neatpažinta moteris ir Marija Mašiotaitė-Urbšienė. Apie 1937 m.

Fot. nežinomas / Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, ČDM Ta 8876

no socialinė erdvė, tikrai „lietuviškas“ restoranas „Trys milžinai“, kuriame 1937 m. „[...] prie kavos stiklo susirinko būrys [Lietuvių katalikių moterų draugijos] Centro Valdybai artimesnių žmonių susipažinti su gerb. viešnia [panele Balkauskaitė iš Škotijos]. Jaukiai ir maloniai praėjo kelios valandėlės besikalbant apie Lietuvą, Škotiją, Angliją. Po to p. Balkauskaitė išvyko į kaimą pas gimines, žadėdama po kelių dienų grįžti į Škotiją.“⁷³ Tačiau pastebėtina, kad minėtame pasakojime moterys bendrauja be alkoholio, „prie kavos stiklo“ (5 il.).

Kitas su restoranais, kaip gastronominės kultūros vieta, susijęs naratyvas yra pamokymai, kaip elgtis viešumoje, prie stalo maitinimo įstaigoje. Pavyzdžiui, „[s]totyje ar restorane nedera eiti prie bufeto ir neštis pačiam valgyti, reikia paprašyti tarno, kad jis atneštų, jei tarnas nepastebi, galima protyliais pabarškinti arba kaip nors kitaip duoti jam ženklą. Pavalgęs paklausi to paties tarno, kiek jam esi kaltas, ir tuojau pat sumoki. Yra paprotys duoti tarnui už patarnavimą 10 %, vadinasi, nuo 1 lito 10 centu. [...] Bet jei tarnautu pats viešbučio šeimininkas arba jo

73 St. Seniūnienė, „Sveikos, Sesės, iš Škotijos!“, in: *Moteris*, 1937, nr. 15, p. 216.

duktė, tai būtų įžeidimas duoti jiems už patarnavimą.⁷⁴ Taip pat svarbi ir elgsena valgio metu ar pavalgis: „Prie stalo netinka iš dantų likusį valgį krapštyti. Ir nors restoranuose ir kartais svečiuose dedama ant stalo tam tikrų dantims krapštyti krapštukų, nereikia jais bent kitų akivaizdoje naudotis. Reikia žinoti, kad tie krapštukai buvo madoje, kai dar dantų gydytojų visai nebuvo, ar kuomet jie būdavo didelė retenybė.“⁷⁵

4.3. Arbatinė be alkoholio kur kas geriau nei karčiama

Atsižvelgiant į tai, kad pagrindinis kaltinimas maitinimo įstaigoms buvo girtavimas, reikėjo įsteigti naujas, socialines erdves be alkoholio ir jomis tapo arbatinės. Jų steigimas buvo Lietuvių katalikių moterų draugijos teritorinių padalinių geroji praktika. 1921 m. draugijos konferencijoje priimta rezoliucija skelbė, kad kovojant su alkoholizmu būtina įgyvendinti penkių veiklų programą, kurių viena buvo „steigti bažnytkiemiuose arbatines ir užiegos namus be alkoolinių gėralų“⁷⁶. Ir tai buvo realizuojama. Pavyzdžiui, Truskavoje „[b]aigiant susirinkimą skyriaus pirmininkė pažymėjo reikalą rūpintis, kad vietoje karčiamos mūsų miestelyje, būtų įsteigta L. K. Mot. skyriaus arbatinė“⁷⁷. Kartu tai buvo teritorinių draugijos padalinių pasididžiavimo šaltinis. Apie arbatinių steigimus, jų veikimą skirtinguose miesteliuose rašoma ne viename *Moters* numeryje. Pavyzdžiui, Veliuonos skyrius, greta vardijamų atliktų kitų gerų darbų, – „turi ir išlaiko arbatinę“⁷⁸.

Lietuvių katalikių moterų draugijos įsteigtos ir kontroliuojamos arbatinės (bet ne visos arbatinės apskritai) *Moters* žurnale aprašomos išskirtinai pozityviai, tačiau stipriame kovos prieš girtuokliavimą kontekste. Jos – opozicija blogajai karčiamai. Pavyzdžiui, moteris važiuoja į kongresą Antalietėje. Vyras ją nuveža ir sako: „[...] kartu parvažiuosim. Lauksiu [...] ne kur karčiamoj, bet moterų arbatinėj“⁷⁹.

74 U. Starkienė, „Laikymasis prie stalo“, in: *Moteris*, 1931, nr. 3, p. 16.

75 „Kaip laikytis prie stalo?“, in: *Moteris*, 1924, nr. 4, p. 62.

76 „Rezoliucijos priimtos Lietuvių Kat. Moterų Draugijos Konferencijoj 1921 metais 18–20 dieną“, in: *Moteris*, 1921, nr. 9, p. 14.

77 N. Zajauskaitė, „Blaivybės savaitės minėjimas Truskavoje“, in: *Moteris*, 1939, nr. 7, p. 113.

78 Viešnia, „Veliuonos moterys dirba“, in: *Moteris*, 1933, nr. 1, p. 11.

79 E. Rukštelytė, „Ką padarė „Moteris“, in: *Moteris*, 1939, nr. 22, p. 308.

5. Už žurnalo *Moteris* ir lietuviškumo akiračių

Gali atrodyti, kad toks negatyvus maitinimo įstaigų traktavimas buvo būdingas tik katalikiškai, gana konservatyviai, į kaimo moteris orientuotai ideologijai. Tačiau, provizoriškai peržvelgę kitą tarpukario Lietuvos spaudą, randame panašų maitinimo įstaigų įvaizdį ir naratyvus, nors kai kurie niuansai ir skiriasi. Pavyzdžiui, Žemės ūkio ministerijos leidime *Ūkininko patarėjuje* karčiama taip pat nebuvo pozityvi vieta, tačiau jos traktavimo kontekstas labiau neutralus, susietas su konkrečia vieta (konkrečia karčiama, kurioje kas nors vyksta), ir jis nėra tiek didaktinis (net ir tada, kai kalbama apie girtuoklystę), kaip tai matome *Moteryje*. *Ūkininko patarėjuje* restoranai – neutrali vieta, pasakojant apie gyvenimą užsienyje; traktierius – tokia pat negatyvi girtuoklystės vieta ir kultūringo gyvenimo opozicija kaip ir *Moteryje* (tik įdomu tai, kad „vyriškoje“ spaudoje matome traktieriaus ir sporto priešpriešą, ko nebuvo *Moteryje*). Lyginant su *Moterimi*, bene daugiausia skiriasi arbatinės įvaizdis. *Ūkininko patarėjuje* šis žodis yra tiesiog karčiamos, traktieriaus sinonimas, neturintis kažkokios pozityvesnės reikšmės.

Panašų įvaizdį ir naratyvus randame ir inteligentams skirtose centro kairės Lietuvos žiniuose. Čia karčiama – girtuoklystės vieta, kurios reikia vengti; traktierius – girtuoklystės vieta, priešinga kultūrai (sportui, kino teatrui); restoranai – daugiau neutrali vieta tiek Lietuvoje, tiek užsienyje (įdomu, kad, skirtingai nuo kitų leidinių, Lietuvos žiniuose rasime nemažai miestuose ir provincijoje įsikūrusių restoranų reklamų); o arbatinė – tiesiog maitinimo įstaigos pavadinimas, panašus į traktieriaus ar karčiamos (pozityvus ar negatyvus, priklausomai nuo komunikuojamos informacijos konteksto). Taigi hipotetiškai galime teigti, kad neigiamas maitinimo įstaigų įvaizdis ir su tuo susiję naratyvai (su kai kuriais niuansais) buvo būdingi daugeliui tarpukario Lietuvos žiniasklaidos priemonių ir apskritai to laikotarpio Lietuvos komunikacinei tikrovei.

Įdomus šio lietuviško maitinimo įstaigų įvaizdžio ir susijusių naratyvų provizorinis palyginimas su tarpukario Vilniaus lenkiška spauda. Regis, lenkiškoje erdvėje šie naratyvai buvo kitokie. Pavyzdžiui, dienraštyje *Dziennik Wileński* (o ir kituose Vilniaus laikraščiuose) karčiama (*karczma*) yra tiesiog vieta, kurioje apsistojama pernaktoti, valgoma, renkami alkoholio prekybos mokesčiai arba vyksta literatūros kūrinių veiksmas, jos minimos tekstuose apie krašto istoriją. Karčiama taip pat yra triukšmingos vietos metafora. Galima fiksuoti ir panašių į lietuviškuosius negatyvių naratyvų, tačiau jie – kur kas retesni ir ne tokie tiesioginiai. Tai gali būti pastebėjimas, kad karčiamoje nėra vietos kryžiui, tam skirta bažnyčia. Arba apgailestavimas, kad Lenkijoje karčiamų yra daugiau nei mokyklų. Artimiausių *Moteriai* naratyvų

aptinkama katalikiškoje spaudoje. Konkrečiai, viename leidinyje – Vilniaus Aušros Vartų parapijos mėnraštyje *Wiadomości Kościelne*. Čia randame kone paraidžiui pakartotą naratyvą, kad jei vyras eina į karčiamą, tai kalta yra moteris: „Jei vyras sekmadienį ras sutvarkytus namus, tvarkingai aprengtus vaikus, šiek tiek geriau paruoštus pietus, mielą žmoną, jis tikrai nebėgs iš jam patogių namų į karčiamą ar smuklę, o jų džiaugsmas bus didžiausias atlygis motinai už jos triūsą.“⁸⁰ Taip pat šiame leidinyje minimas ir karčiamos, kaip girtuoklystės vietos, kurioje išleidžiami paskutiniai šeimos pinigai, naratyvas.

Restoranas lenkiškoje Vilniaus tarpukario laikotarpio spaudoje taip pat vaizduojamas kitaip nei to paties laikotarpio lietuviškoje spaudoje. Pirmiausia, restoranas yra daugiau vietinis nei pasakojimų apie užsienį dalis. Ir jis nesuplakamas į viena su kitomis maitinimo įstaigomis bendrame „nuodėmių vietų“ kontekste. Vilnietiškoje spaudoje restoranus matome per jų reklamas, pirkimo ir pardavimo sandorius, vietas, kur vykdoma sanitarinė inspekcija, kur elegantiškai leidžiamas laikas klausantis muzikos, prabangiai pietaujama, ar anekdotuose apie per daug brangius pietus; ir tik keliose vietose – kaip erdvę, kurioje turtingi žmonės nugirdomi ir apgaunami ar apvagiamos turtingos ponios.

Toks negatyvus maitinimo įstaigų komunikavimas turėjo neigiamų pasekmių Lietuvos gastronominei kultūrai. Dėl to praradome iš istorinių laikų ateinančią socialinę erdvę – „trečiąją vietą“ – ir stabdėme naujų – europietiškoje kultūroje įprastų – socialinių erdvių formavimąsi miestuose ir miesteliuose įsikūrusiose maitinimo įstaigose. Kartu tai stabdė ir alkoholio vartojimo kultūros bei socialinio alkoholio vartojimo (*social drinking*) plėtrą, kuri buvo ir tebėra būdinga daugeliui Vakarų, Pietų ir Vidurio Europos šalių. Toks istorinis negatyvus karčiamos įvaizdis yra išlikęs stiprus ir šiuolaikiniame lietuvių karčiamos suvokime. Kalbos tekstyno *ltTenTen* duomenimis, sinonimai ar žodžiai, priklausantys tai pačiai kategorijai (semantiniam laukui) kaip ir žodis *karčiama* (pagal panašumo rodiklį), yra: *varykla, bravoras, aludė, viešnamis, krautuvė, smuklė, dvarelis, išparduotuvė, kabakas, užėiga*⁸¹. Iš jų tik du (*krautuvė* ir *išparduotuvė*) galėtume laikyti semantiškai neutraliais, kitų konotacijos yra neigiamos ir per sąsajas su dvaru (*dvarelis*) atkartojančios XIX a. ir tarpukario Lietuvos karčiamos įvaizdį.

80 „Niedziela“, in: *Wiadomości Kościelne*, 1930, nr. 2, s. 10.

81 „ltTenTen: Corpus of the Lithuanian Web“, in: *Sketchengine*, prieiga: <https://www.sketchengine.eu/lttnten-lithuanian-corpus/>.

Išvados

1. Tarpukaryje Lietuvių katalikių moterų draugijos žurnale *Moteris* rašant apie maitinimo įstaigas absoliučiai vyravo negatyvūs naratyvai, siejantys šias įstaigas su girtuokliavimu, palaidu gyvenimo būdu, prostitucija, betikslu pinigų ir laiko švaistymu, nekultūringumu, neišsilavinimu, bedievyste. Lankymasis tokioje įstaigoje pozicionuotas daugiau kaip vyrams būdingas bruožas, itin nepritinkantis moteriai ir ypač žalingas jaunai merginai. Kita vertus, akcentuota moters atsakomybė ar net kaltė dėl vyro girtuoklystės ir lankymosi karčiame. Kaip išeiti iš susidariusios situacijos matytas draudimų taikymas šioms įstaigoms, jų veiklos ribojimai ir socialinė kontrolė. Neskirta dėmesio ir nekalbėta apie visuomenės gastrominio raštingumo ar alkoholio vartojimo kultūros ugdymą.

2. Tokiame negatyviame kontekste nedaryta skirtumo tarp to, ką galėtume pavadinti „tiesiog maitinimo įstaigomis“, ir to, kas žurnale *Moteris* vadinama „girtavimo įstaigomis“. Kiekviena įstaiga, kurioje buvo prekiaujama alkoholiu, traktuota negatyviai. Greičiausiai būtent dėl šios priežasties skirtumas tarp atskirų maitinimo įstaigų (karčiamos, smuklės, traktieriaus, alinės, kavinės, restorano) traktavimo yra menkas. Vienintelė maitinimo įstaiga, turėjusi pozityvesnę komunikaciją, buvo arbatinė (ypač jei ji įkurta Lietuvių katalikių moterų draugijos), tačiau jos pozityvumas taip pat priklausė nuo kovos prieš girtuokliavimą kontekstų (arbatinėje visiškai neprekiauta alkoholiu). Taigi intensyvi gastronominės kultūros modernizacija, vykusi tarpukario Lietuvoje, turėjo mažai įtakos negatyviam maitinimo įstaigų įvaizdžiui. Kai kuriais atvejais, priešingai, modernizacija ir miesto maitinimo įstaigų kultūros (ar apskritai miesto kultūros) plitimas miesteliuose ar kaime traktuotas kaip dar viena girtuoklystės invazija.

3. Galima pastebėti, kad maitinimo įstaigų įvaizdis Lietuvoje beveik nesikeitė, jis liko toks, koks buvo suformuotas XIX a. antrojoje pusėje ir paveiktas Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdžio (įskaitant kai kuriuos buitinio antisemitizmo elementus). Tarpukario Lietuvoje labai daug investuota į gastronominės kultūros auginimą, tačiau pritrūko laiko, nes gastronominė kultūra yra itin inertiška. Tad ir aptariant maitinimo įstaigų įvaizdžio ir su jomis siejamų naratyvų kaitą, galima pastebėti, kad reikėjo daugiau laiko nutolti nuo senųjų, tautinio atgimimo laikų naratyvų (visur, kur yra alkoholis, – blogis). Lietuvių katalikių moterų draugijos aplinkoje matyti tik nedideli maitinimo įstaigų įvaizdžio pokyčiai. Tokiomis daugiau išimtimis galėtume laikyti neutralų užsienio restoranų ir naujo Kauno restorano „Trys milžinai“ kaip socialinės erdvės traktavimą.

Bibliografija

- Balsevičiūtė-Šlekienė V., 2012 – Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė, „Vilniaus kavinės istoriniuose šaltiniuose ir memuaruose“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2012, t. 15: *Kavinės fenomenas kultūroje*, p. 164–171.
- Elertas D., 2014 – Dainius Elertas, „Kaip miestelis virto miestu: karčemų plėtra Tilžėje 1514–1552 metais“, in: *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2014, vol. 29: *Mobility in the Eastern Baltics (15th–17th centuries) = Mobilumas Rytų Baltijos regione (XV–XVII amžiai)*, p. 98–149.
- Gell A., 1998 – Alfred Gell, *Art and Agency: An Anthropological Theory*, Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Karvelis D., 2016 – Deimantas Karvelis, „Karčema Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pab. – XVII a. I pusėje“, in: *Žiemgala*, 2016, nr. 2 (38), p. 5–9.
- Kisieliūtė E., 2016 – Erika Kisieliūtė, „Maistas, mityba ir viešasis maitinimas XX a. 3–4 dešimtmečiais Kaune“, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2016, t. 16, p. 277–306.
- Laužikas R. et al., 2024 – Rimvydas Laužikas, Costis Dallas, “The Message is the Agent: Nexus and Semiosphere in Social Media Communication”, in: *Semiotics and Visual Communication*, 2024, vol. 4: *Myths of Today*, p. 2–29.
- Lotman J., 1990 – Juri M. Lotman, *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1990.
- Nekrašius J., 2012 – Jonas Nekrašius, „Ekskursas po Šiaulių kavines (XVII a. – XXI a. pradžia)“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2012, t. 15: *Kavinės fenomenas kultūroje*, p. 49–60.
- Parcell E. et al., 2017 – Erin Sahlstein Parcell, Benjamin M. A. Baker, “Narrative analysis”, in: *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods*, SAGE Publications, 2017, vol. 4, p. 1069–1072.
- Serapinas V., 2021 – Valdemaras Serapinas, „Moteris“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/moteris>.
- Stake R., 2005 – Robert E. Stake, “Qualitative Case Studies”, in: *The Sage Handbook of Qualitative Research*, eds. Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln, Sage Publications, 2005, p. 443–466.